

ŠKOLSKÁ DOCHÁDZKA ŽIAKOV ZÁKLADNÝCH ŠKÔL KONCOM 19. STOROČIA A JEJ PROBLÉMY

MGR. EVA PÁSTOROVÁ

The author studies the school attendance of pupils in the past, particularly in Slovak rural areas. Teachers recorded high absence rates at the beginning and end of the school year. Based on the example of a specific archive document describing the situation from the second half of the 19th century in the town of Zemianske Podhradie and its vicinity, the article shows how this phenomenon could have been addressed. The document was preserved in the Literary Archive of the Slovak National Library, thanks to which we can learn in greater detail about these situations on a specific case. It is part of the memoirs of Jozef Ludovít Holuby (1836 – 1923) with the characteristic title *Jako sme naučili deti pilno chodiť do školy* [How We Taught Children to Attend School Regularly]. The botanist, ethnographer and historian, Jozef Ludovít Holuby, was an Evangelical minister in Zemianske Podhradie from 1861 to 1909, and a senior minister in Trenčín from 1883 to 1890.

Keywords: school attendance; primary schools; Hungary; 19th century; Jozef Ludovít Holuby; Karol Ernest Rizner; Ludovít Vladimír Rizner

 eva.pastorova@snk.sk

 Odbor správy a výskumu
pôvodných prameňov
Slovenská národná knižnica,
Martin

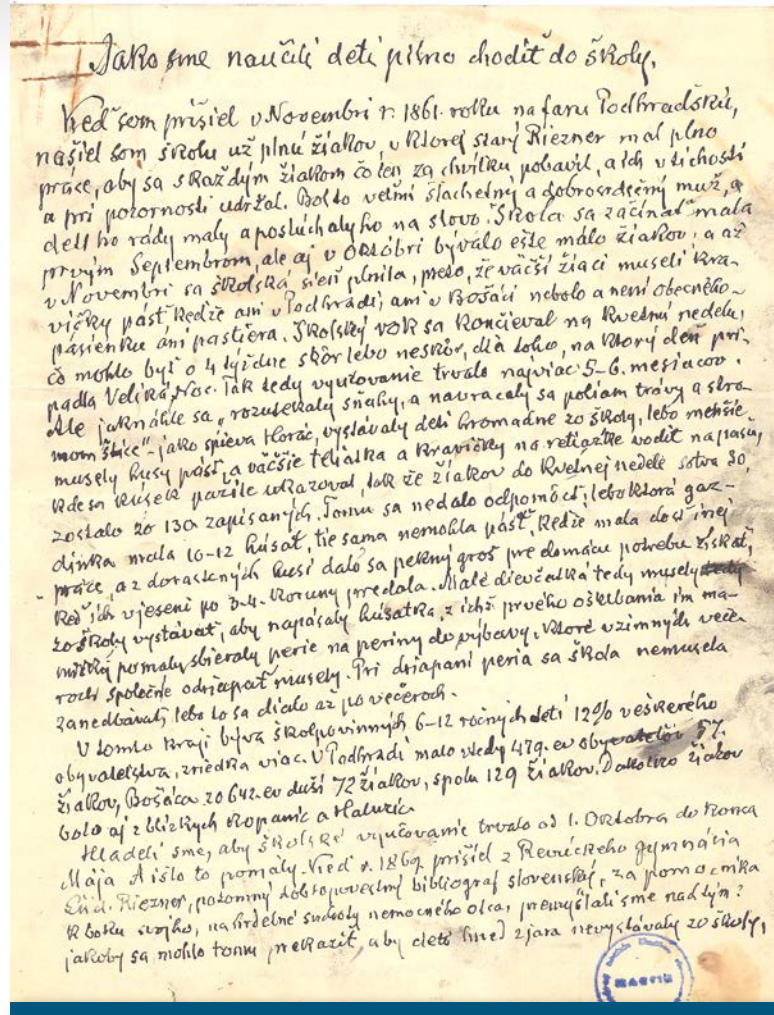
 <http://www.snk.sk/>

Školská dochádzka detí ľudových (základných) škôl v 2. polovici 19. storočia i začiatkom 20. storočia bola ovplyvnená rôznymi faktormi. Predovšetkým išlo o potreby domácností, v ktorých museli školské deti často pomáhať alebo dokonca zastupovať rodičov pri hospodárskych prácach od jari až do jesene a v zimnom období v mnohých oblastiach Slovenska zase nepriaznivé poveternostné podmienky znemožňovali žiakom dostať sa do školy, najmä v takých prípadoch, keď žili v odľahlejších oblastiach.

Podobizeň Jozefa Ľudovíta Holubyho. Zdroj: LA SNK, sign. SH 23/2

V Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice sa zachoval rukopisný dokument, vďaka ktorému sa môžeme na konkrétnom príklade bližšie oboznámiť s takýmito situáciami. Ide o časť spomienok Jozefa Ľudovíta Holubyho (1836 – 1923) s príznačným názvom *Jako sme naučili deti pilno chodiť do školy*.

Ukážka rukopisu Jozefa Ľudovíta Holubyho *Jako sme naučili deti pilno chodiť do školy*; titulná strana. Zdroj: LA SNK, sign. 58 M 11

Jozef Ľudovít Holuby, botanik, etnograf a historik, pôsobil v rokoch 1861 – 1909 ako evanjelický farár v Zemianskom Podhradí, pričom v rokoch 1883 – 1890 zároveň zastával funkciu trencianskeho seniora.

V čase, keď sem prišiel, učil na tamojšej cirkevnej základnej škole otec Ľudovíta Vladimíra Riznera (1849 – 1913) Karol Ernest Rizner (1812 – 1870). Túto udalosť Holuby opisuje slovami: „Keď som prišiel v Novembri v 1861 roku na faru Podhradskú, našiel som školu už plnú žiakov, v ktorej starý Riezner mal plno práce, aby sa s každým žiakom čo len na chvíľku pobavil, a ich v tichosti a pri pozornosti udržal. Bol to veľmi šlachetný a dobrosrdečný muž, a deti ho rády mali a poslúchali ho na slovo.“ Zároveň však upozorňuje, že často ešte v októbri bývalo v triede málo žiakov, hoci školský rok začínal 1. septembra. A prečo to tak bolo? V spomienkach Holuby pokračuje: „Väčší žiaci museli kravičky pásť, keďže ani v Podhradí, ani v Bošáci nebolo a není obecného pasienku ani pastiera.“ Podobné problémy so školskou dochádzkou bývali aj na jar: „Školský rok sa končieval na Kvetnú nedeľu, čo mohlo byť o 4 týždne skôr lebo neskôr, dlá toho, na ktorý deň pripadla Veliká Noc. Tak tedy vyučovanie trvalo 5 – 6 mesiacov. Ale jak náhle sa ,rozutekaly sňahy,

a navracely sa poliam trávy a stromom štíce’ – jako spieva Horác, vystávaly deti hromadne zo školy, lebo menšie musely husy pást, a väčšie teliatka a kravičky na retiazke vodiť na pašu, kde sa kúsek pažite ukazoval, takže žiakov do Kvetnej nedele sotva 30 zostalo zo 130 zapísaných. Tomu sa nedalo odpomôcť, lebo ktorá gazdinka mala 10 – 12 húsat, tie sama nemohla pást, keďže mala dosť inej práce, a z dorastených husí dalo sa pekný groš pre domácu potrebu získať, keď ich v jeseni po 3 – 4 koruny predala. Malé dievčatká tedy musely zo školy vystávať, aby napásaly húsatka, z ichž prvého oškľbania im mamičky pomaly sbierali perie na periny do výbavy.“

V dokumente sa ďalej uvádza, že „v tomto kraji (Zemianske Podhradie a okolité obce s kopanicami – pozn. aut.) býva školopovinných 6 – 12 ročných detí 12 % veškerého obyvateľstva, zriedka viac. V Podhradí malo vtedy 479 ev. obyvateľov 57 žiakov, Bošáca zo 642 ev. duší 72 žiakov, spolu 129 žiakov. Dakolko žiakov bolo aj z blízkyh kopanic a z Haluzíc“.

Ev. a. v. fara v Zemianskom Podhradí, miesto pôsobenia Jozefa Ľudovíta Holubyho v rokoch 1861 – 1909. Zdroj: LA SNK, sign. SH 23/60

Jozef Ľudovít Holuby, ako evanjelický farár v obci, sa spolu s učiteľom Karolom Ernestom Riznerom snažili o to, aby školská dochádzka bola čo najlepšia. Obaja si uvedomovali, aké je potrebné vzdelávať vidiecky ľud a pozdvihnúť jeho úroveň. V roku 1869 sa z revúckeho gymnázia vrátil do svojho rodiska Ľudovít Vladimír Rizner, ktorý prevzal po stárnucom a chorľavejúcom otcovi učiteľské miesto. Obaja národne uvedomelí muži rozmýšľali nad tým, ako dosiahnuť, aby čo najväčší počet žiakov zostal v škole až do konca školského roku, a tak sa rozhodli, že v blízkej hore usporiadajú

v polovici mája majáles. Podmienkou však bolo, že sa ho môžu zúčastniť len tí žiaci, ktorí ukončia školský rok v riadnom termíne. A zdá sa, že to zabralo. Holuby na uvedenú udalosť spomína: „Keď deti videly, že sa už v Apríli k tomu majálesu robia prípravy, zabezpečujú sa hudci, šijú sa zástavy, nahovárajú sa majetnejšie gazdinky, aby potom k majálesu napiekly hodne mnoho chutných koláčov, aby aj nemajetní pilní žiačkovia uhostení byť mohli. Učiteľ nazbieral aj pár zlatých peňazí pre hudcov a na súdok piva, nebolo treba ani bubnom do školy naháňať, a meškajúcim pokutami hroziť, samy dochádzaly v peknom počte, ba mnohé, keď ich aj rodičia kravičku pást posielali, nechaly kravičku v maštali, a ušly do školy.“

Ako tento prvý majáles prebiehal, opisuje autor spomienok takto: „...vybral sa húf žiakov pod zástavami s hudbou a spevom na blízku horskú lúku na Martákovej skale. Spredu kráčali hudci a najväčší žiak s červeno-bielou zástavou, za ním rad chlapcov podperených, dva a dva po sebe v peknom poriadku, za ním kvietím ovenčený vozík so súdkom piva, ťahaný žiakmi, za nimi zase operený kytkou kvetov zástavník a rad párov žiačiek slávnostne odených, a sprievod končil sa zase zástavníkom. Za žiakmi kráčali dospelí účastníci majálesu a prezpolní hostia. Hudci vyhrávali žiakom nápev majálesovej pesničky, ktorú žiactvo hlučnospesne vyspevovalo i viacrazy jedno po druhom, až sa to tak celou dolinou rozliehalo. Spievaly sa aj iné národne piesne. Keď zástup došiel až na lúku na Martákovej skale, o ktorej tu koluje mnoho povestí o kamennom baranovi plnom zlatých peňazí, o podzemných pivniciach s bečkami zlata a striebra a o zlatej kačici, ktorá tu po krovínach pobeháva práve cez poľudnia, posadali si účastníci do chládku, a keď si odpočinuli, spustili hudci tabulovú muziku, ženičky porozväzovaly svoje batôžky, porozostielaly na trávniku plachetky, a zkošov porozkládaly na ne donesené koláče a pečienky: a počalo sa hodovanie; bral si kde a čo kto chcel, a žiakom dostalo sa aj po pohárku piva, aby mali viac kuráže do tancu. A aby hudci s tým väčšou chuťou vrzúkali, dostalo sa aj tým mimo hojného jediva, aj piva a vína. Keď si malí hodovníci ústa a noštoky rukávami, dievčatká zásterkami poutierali dali sa do rezkého tancu, že na tom mieste všetka tráva bola do prachu sdeptaná, a až do tretieho leta tam holá plešina zostala.“ Zábava ďalej pokračovala loptovými a inými hrami, ktoré „posilňovali telo i ducha“ alebo ako ich Holuby nazval „samorostlé telocvičné produkcie“, pričom s radosťou konštatuje, „že sa žiadna nehoda nestala, a nič mrzutého a neslušného veselú náladu neporušilo“.

Vďaka úspechu sa majáles zopakoval aj o rok neskôr, ale už na inom mieste, východne od Bošáce, v Kujanoviciach, „*kde je na miernom svahu lúčka s prameňom dobrej vody*“, a v ďalších rokoch na lúke pri kostole priamo v Zemianskom Podhradí. Zábavu zabezpečovala bošácka kapela „*s fúkacími nástrojmi*“, lebo podľa Holubyho „*hudci s huslami, píšťalou a basou vyšli z módy*“. Na tieto zábavy už finančne prispievali aj žiaci, a to po 10 – 20 grajciaroch a „*pán Ostrolucky dával 10 zlatých, čo úplne dostačilo k zaplateniu muzikantov, kávy, údenek a žemlí, lebo mlieka nanosily mamičky tolko do školy, že sa ani neminulo*“.

Tieto majálesy ľahšie udržali žiakov v škole až do konca školského roka ako rôzne hrozby zo strany učiteľa či školského inšpektora a peňažné pokuty. Ako sa vyjadril Holuby: „*také pokuty len zprotivily školu, nie žeby ju boli obľúbenou robily*“.

Ďalšou príčinou, prečo žiaci zanedbávali školskú dochádzku, bolo už spomínané počasie. Buď išlo o cesty zaplavené či poškodené silnými lejakmi, alebo veľké množstvá snehu v zimnom období. Aj keď Jozef Ludovít Holuby pôsobil v Zemianskom Podhradí, kde v dnešnej dobe ani vo vyšších polohách katastra obce nebýva vždy sneh, pred 100 – 150 rokmi to bolo inak. Problém mali hlavne tí, čo bývali na kopaniciach v okolí Zemianskeho Podhradia a Bošáce.

Na jednu jar vo svojom pôsobisku Holuby spomína takto: „*Raz po veľmi mimoriadnej zime, kde sa kruté mrazy s prudkými dážďmi, veľkými fujákmi sňahu a povodňami zamieňaly, takže aj do dedinskej školy deti len s prestávkami chodiť mohli, atedy boli omluvené; bolo i kopanickej škole vykázano viac tisíc zameškaných poldní, že sa nad tým už školdozorský úrad až zhrozil, a naliehal na prísne pokutovanie rodičov, školu zameškávajúcich detí. Vyslaná tedy do Podhradia bola vyšetrojúca komisia ... Bol som aj ja, jako predseda školskej stolice, ta pozvaný. Keď*

som ta prišiel, bola krčma plná kopaničiarov, a slúžny v plnom prúde rečí, že prišiel nedbalých rodičov peňažite pokutovať. Keď sa ... vyhovoril, riekol som; že je každému známe, jak mimoriadne premenlivé počasie bolo minulej zimy, že raz pre veľké lejárky, potom pre tuhé mrazy a poľadovice, zase pre úžasné záveje snehu, potom zas pre rozvodnenie potokov, naskrze nebolo možno, detom na ½ alebo na celú hodinu cesty od školy vzdialeným, každý deň do školy chodiť, ináčce by mnohé bol sňah zafúkal, iné by sa boly potopily alebo k úrazu prišly.“ A ako príklad uviedol problémy Jána Ochodníckeho: „*Keď v decembri nastaly ostré západné vetry a husté padanie sňahu, povstávaly po kopaniciach vysoké záveje. Ráno, keď vstával zdálo sa mu, že neskoro svitá. Okno videl celé sňahom zafúkané. Keď otvoril dvere na pitvore, zarazila ho stena sňahová, ktorá zatarasila vchod do chalupy. Spočiatku myslel, že je to len úzky závej sňahový, ktorý ľahko prekope lopatou lebo rýľom. Ale čo jak vrtal do tvrdého sňahu, nemohol sa von dovrtat. Šťastie jeho bolo, že súsední kopaničiar, videli z chalupy jeho len koniec komína trčať, a pribehli mu na pomoc, a odhadzovaly sňah od chalupy, až sa dokopaly k jeho dverám, a tak mu východ z chalupy umožnili.*“ Po takýchto tuhých zimách, samozrejme, prišli povodne: „*V predjarí povstaly celé povodne, potoky z brehov vystúpily, a nebolo možno za viac dní s jednoho brehu na druhý sa dostať, až zase mosty a lávky porobené boly.*“

Aj takéto strasti zažívali žiaci základných škôl v minulosti. Museli riešiť iné problémy, ako riešia deti v ich veku dnes. Často mali povinnosti prináležiace dospelým. Napriek tomu mnohí učivo zvládli a postúpili ďalej, na stredné i vysoké školy. Z niektorých, hoci vyrástli v biednych pomeroch, sa stali významné osobnosti našich dejín, literatúry či kultúry, osobnosti slovenského národného hnutia.

PRAMENE

Slovenská národná knižnica – Literárny archív:

fond Jozef Ludovít Holuby

fond Ludovít Vladimír Rizner

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Biografický lexikón Slovenska 3. Martin : Slovenská národná knižnica 2007. 739 s. ISBN 80-89023-96-7.

Slovenský biografický slovník 5. Martin : Matica slovenská 1992. 560 s. ISBN 80-7090-216-7.

Slovensko: dejiny. 1. zv. Bratislava : Obzor 1971. 856 s.

Dejiny slovenskej literatúry 2. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 515 s.

https://sk.wikipedia.org/wiki/Ludová_škola.